

1.2 היכרות עם זירת האירועים

1.2.1 סקירה כללית של המסע

מסע יציאת מצרים עבר בתחומי ארבע מדינות עכשוויות: מצרים, סעודיה, ירדן וסוריה. האיור הסמוך מציג את תוואי המסע מתחילתו ועד סופו, בעוד האיור הבא מציג בהגדלה את חלקו הצפוני, הקרוב לארץ ישראל.

איור 1: הגיאוגרפיה של המסע

המסע יצא מגושן, חצה את חצי-האי סיני, ועבר את ים-סוף אל חצי-האי ערב, שם נמצא הר סיני. לאחר כשנה המסע נע מהר סיני צפונה, לכיוון הארץ המובטחת.

בהגיעם אל קדש משה שלח את 12 המרגלים, אך הם שבו ובפיהם דיבת הארץ והעם סרב לעלות ארצה. כעונש, נגזר עליהם לנדוד במדבר עד כלות כל הדור. הם פנו אל הערבה, ושבו דרומה עד עציון-גבר, ומשם נדדו במדבריות חצי-האי ערב.

לאחר 38 שנה, בשוב המסע לקדש ברנע, משה ביקש את רשות מלך אדום לעבור בארצו אך נענה בסירוב, ולכן נאלץ להקיף את כל גוש אדום ומואב ממזרח.

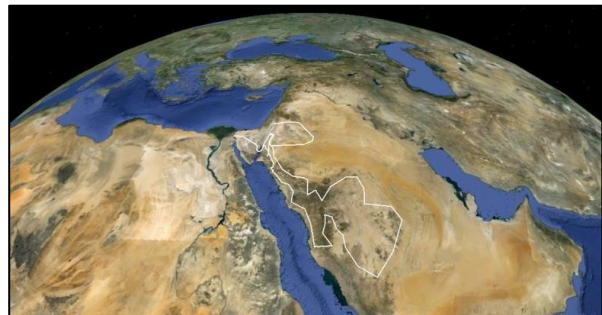
2½ שבטים התנחלו בעבר הירדן המזרחי, ושאר העם חצה את הירדן ארצה.

אורך התוואי 6,500 ק"מ (כ- 1/6 מהיקף כדור הארץ).

סרטון זה מציג את 40 שנות המסע ב- 60 שניות.

איור 2: חלקו הצפוני של תוואי המסע

איור 3: המסע בפרספקטיבה עולמית

1.2.2 תחילת המסע - מצרים וחצי-האי סיני

המקרא מלמד אותנו, שלקראת היציאה, נאספו בני ישראל מרחבי רעמסס וגושן אל מקום הנקרא "סוכות". משם הם יצאו לכיוון ים-סוף, שאותו חצו מצד לצד. כפי שצויין במבוא לפרק זה, בכדי להשתית את הפענוח על ידע גיאוגרפי מוכח ושאינו שנוי במחלוקת, עלינו להקים יסוד ראשוני של ידע, שעליו נוכל לבנות נדבכי ידע חדשים.

1.2.3 ים-סוף

התיאוריות המתמודדות עם סוגיית יציאת מצרים נחלקות בפרשנותן לביטוי "ים-סוף", ומכאן השוני הרב במסלולי הנדידה שהוצעו. להלן אוכיח שהביטוי המקראי "ים-סוף" מתייחס למפרץ אילת:

❖ וְאֲנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן גִּבֹר, אֲשֶׁר אֶת אֵלוֹת עַל שְׁפַת יַם-סוּף בְּאֶרֶץ אֲדוֹם (מל"א, ט, 26).

פסוק זה, הדרך באניות שבנה שלמה, מאפשר לקבוע שמפרץ אילת הוא ים-סוף:

← "בְּעֶצְיוֹן גִּבֹר אֲשֶׁר אֶת אֵלוֹת" - אין מחלוקת שעציון גבר נמצאת לחוף מפרץ אילת.

← "בְּאֶרֶץ אֲדוֹם": לארץ אדום אין נגיעה לשום ים אחר חוץ ממפרץ אילת.

❖ אַז הִלֵּךְ שְׁלֹמֹה לְעֶצְיוֹן גִּבֹר וְאֵל אֵילֹת, עַל שְׁפַת הַיָּם בְּאֶרֶץ אֲדוֹם (דבה"ב, ח, 17).

שלמה ביקר אישית בעציון גבר ובאילת, ובביקורו הציב עמודי הנצחה לחציית ים-סוף במקום החצייה. עמודים אלה אכן התגלו, ויוצגו להלן בפרק עמודי המלך שלמה.

שים לב ששוב מוזכר הקשר לארץ אדום!

גם חוקרים והיסטוריונים רבים מזהים את "ים-סוף" כמפרץ אילת, וביניהם:

← ר' יהודה הלוי - בספרו "הכוזרי"

← הרב החוקר יהוסף שווארץ - בספרו "תבואות הארץ"

← ניסן אהרן טוקצינסקי - בספרו "הארץ לגבולותיה" (עמ' טז)

← הרב מרדכי עמנואל במאמרו "גבולות ארץ ישראל" באתר דעת.

1.2.3.1 הפרכת "תיאוריות האגמים"

חלק מהתיאוריות האלטרנטיביות טוענות שהביטוי 'ים-סוף' מציין אגמים כלשהם. אין בכך הגיון כי שלמה המלך לא היה בונה אניות באגם (שטח מוגבל), לנוכח כוונתו האיסטרטגית לסחור עם מדינות רחוקות (בחצי-האי ערב ובמזרח אפריקה). יתירה מכך, עציון גבר איננה על שפת אגם כלשהו !!

1.2.3.2 הפרכת "תאוריות מפרץ סואץ"

ההשערות שהביטוי 'ים-סוף' משמעו מפרץ סואץ (הזרוע המערבית של הים האדום), שגויות גם הן, כי:

❖ שלמה לא היה בונה אניות במפרץ סואץ המרוחק, אלא דווקא במפרץ אילת הקרוב יותר.

❖ שלמה לא היה מציב את הנמל הדרומי היחיד והאיסטרטגי שלו בטריטוריה מצרית.

❖ הפסוקים הבאים מוכיחים שים-סוף נמצא בקרבת אדום – כלומר רחוק מאוד ממפרץ סואץ:

← לאחר הגעה הראשונה לקדש העם נענש (בגלל חטא המרגלים), ופנה אל המדבר דרך ים-סוף:

וַנִּפֶן וַנֵּסַע הַמֶּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם-סוּף (דברים ב, 1).

שהם נמצאו בקדש, הנמצאת בקצה ארץ אדום (במדבר, כ' 16) !?

← לאחר 38 שנים שב העם אל קדש. משה ביקש ממלך אדום לעבור בארצו אך נתקל בסרוב, ולכן

נאלץ לעקוף את אדום ממזרח. וַיִּסְעוּ מֵהַר הַהַר דֶּרֶךְ יַם-סוּף לְסִבְבַּת אֶת אֶרֶץ אֲדוֹם (במדבר כא).

אם ים-סוף הוא מפרץ סואץ, כטענת המחזיקים בתיאוריה זו, יסבירו נא כיצד ניתן לסבוב את

אדום דרך מפרץ סואץ, ועוד ממזרח !?

← חזרה אל מצרים (סואץ) לא רק שהיא מסוכנת, אלא נאסרה במפורש (דברים י"ז 16).

1.2.4 חצי-האי ערב

איור 4: חצי-האי ערב

חצי-האי ערב נחלק לשני אזורים: אזור המדבר והאזור ההררי.

המדבר הערבי נחשב לאחד המדבריות הצחיחים ביותר. דיונות חול מכסות את רוב השטח של חצי-האי.

חלקו הצפוני של המדבר נקרא כיום An-Nafud, חלקו המרכזי נקרא Najd, וחלקו הדרומי נקרא Rub Al Khali.

לאורך חופי הים האדום משתרע האזור ההררי, ונכללים בו שני רכסים של הרי גרניט: הרכס הצפוני (الحجاز, Hijaz) משתרע מהעיר מכה צפונה, והרכס הדרומי (Asir) משתרע ממכה דרומה.

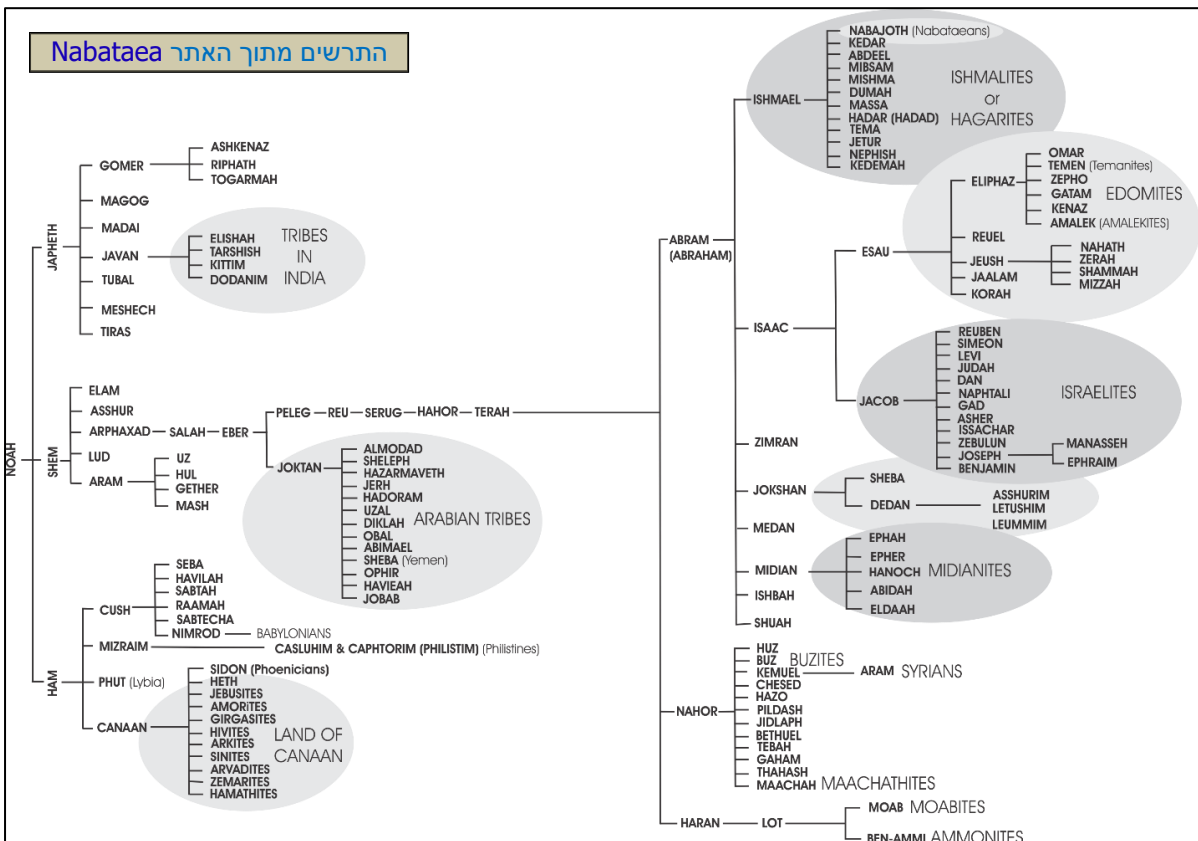
במרכז האיזור ההררי יש הרבה הרי געש כבויים.

בימים בהם הם היו פעילים, הם פלטו כמויות אדירות של לאבה, אבני בזלת ואפר געשי. כל אלה קברו תחתיהם אפילו את פסגות הרי הגרניט, ונוצרו מישורים ענקיים.

הסרטון הזה ממחיש מס' מאפיינים של תצורות הקרקע לאורך תוואי המסע.

האוכלוסיה דלילה מאוד ומתרכזת בעיקר בכמה נאות מדבר, שברבות הימים הפכו להיות ערים. בדואים, העוסקים בגידול צאן, פרושים בצורה דלילה בעיקר באזורי ההר.

1.2.4.1 היסטוריית ההתיישבות בחצי-האי ערב

איור 5: מפת האומות ומקומות ההתיישבות של צאצאי נוח

בחצי-האי ערב היו שני גלי התיישבות בשתי תקופות היסטוריות¹:

1.2.4.2 גל ההתיישבות הראשון – צאצאי יקטן

גל ההתיישבות הראשון בחצי-האי ערב היה בתקופת יקטן (נוח « שם » ארפכשד « שלח » עבר « יקטן) ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת חצרמות ואת ירח ואת הדורם ואת אוול ואת דקלה ואת עובל ואת אבימאל ואת שבא ואת אופר ואת חוילה ואת יובב... ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם². רבים משמות בני יקטן מונצחים אפילו בימינו כשמות ארצות וערים בדרום ובמזרח חצי-האי ערב, בעיקר באזורי ההר (תימן, חצרמות וצפונה משם עד המפרץ הפרסי). מידע נוסף בספר אוצר השמות (ערכים "יקטן", "ערב").

שד"ל³ כותב: היה מושב בני יקטן בארץ הנקראת הר הקדם, כי כן רוב חלק **ערב** אשר ישבו בה בני יקטן. רבי **סעדיה גאון** תרגם לערבית את הביטוי "ממשא באכה ספרה" כ- "מן מכה אלי אלמדינה", דהיינו בין הערים **מכה** ומדינה, ששתיהן נמצאות בחצי-האי ערב.

1.2.4.3 גל ההתיישבות השני – הצאצאים של פלגשי אברהם (ישמעאל ובני קטורה)

בני ישמעאל (הבן של הגר) הם: נביות וקדר ואדבאל ומבשם ומשמע ודומה ומשא חדד ותימא יטור נפיש וקדמה. לאחר מות שרה, אברהם נשא את קטורה (בראשית כה): ויסף אברהם ויקח אשה וקמה קטורה. ותלד לו את זמרון ואת יקשן ואת מדין ואת מדין ואת ישבק ואת שוח. בניו של יקשן הם: שבא, דדן.

לפני מותו, אברהם שילח את כל בני הפלגשים: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת, וישלחם מעל יצחק בנו, בעודנו חי, קדמה אל ארץ קדם. שים לב שגם כאן נזכרת ארץ קדם, דהיינו חצי-האי ערב.

שילוח בני הפלגשים מובא גם בספר היובלים (פרק כ'): וישמעאל עם בניו ובני קטורה עם בניהם נסעו יחדו וישבו מפארן עד לבא בבלה בכל הככר אשר מקדם נוכח המדבר. ויתחברו איש אל אחיו ויקראו בשם ערבים וישמעאלים. גם ספר הישר (פרשת חיי שרה) מתאר את שילוח בני הפלגשים: וילכו וישכנו אצל מדבר פארן ויהי מושבם מחוילה עד שור אשר על פני מצרים בואכה אשורה.

אסמכתאות נוספות אודות הדמוגרפיה וההיסטוריה של חצי-האי ערב:

- ❖ שמות רבים של צאצאי אברהם מונצחים אפילו כיום ברחבי חצי-האי הערבי: צפון Hejaz נקרא על שמו של מדיין. **תימא ודדן** הן ערים עכשוויות בערב הסעודית ועוד.
- ❖ בתנ"ך מסופר על עושרה וחכמתה של מלכת **שבא**, על אורחות **דדן**, נאות **תימא**, רוכלי **רעמה**, זהב **אופיר**, וסוחר **קדר**.
- ❖ שד"ל כותב במפורש: ובני קטורה נתישבו בארץ ערב.
- ❖ הספר An Historical Geography of the Old and New Testament.
- ❖ הספר Idumea with a survey of Arabia (עמ' 21 ואילך).
- ❖ הספר A topographical dictionary of Palestine (הערכים "Arabia" ו-"Arabians").
- ❖ הספר שבע חכמות (הקדמה, ידיעות כלליות, עמ' כה ואילך).

¹ למידע מקיף אודות הדמוגרפיה של חצי-האי ראה את [Arabia in ancient history](#)

² בראשית י. קדם משמעו מזרח. ראה את **נספח המונחים הגיאוגרפיים**.

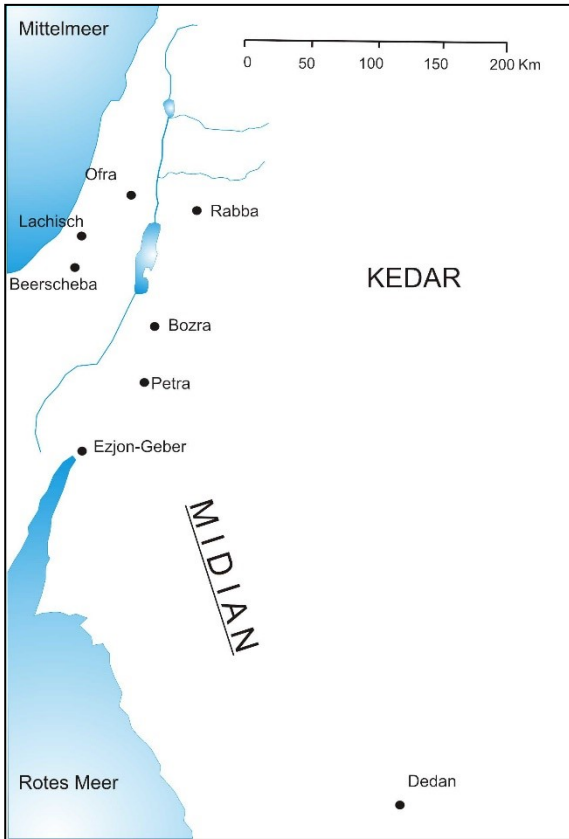
³ שמואל דוד לוצאטו (1800-1865) – פרשן מקרא ופילוסוף, מראשוני אנשי חכמת ישראל.

- ❖ ספר הישר
- ❖ ספריו של יוספוס פלביוס: "קדמוניות היהודים" (ספר 1, פרק 12) ו"ספר יוסיפון"
- ❖ [The New Biblical Atlas](#) (הערך Arabia, עמ' 7 ואילך).
- ❖ ראה: ירמיה כה' 23, ירמיה מט' 8, יחזקאל כה' 13, יחזקאל כז' 15-24, ישעיה כא' 11-15, איוב ו' 19.
- ❖ ראה גם במבחר אתרי האינטרנט המובאים בביבליוגרפיה, לדוגמה: [The 12 Tribes of Ishmael](#).

1.2.5 מדין

איור 6: ארץ מדיין (ויקיפדיה)

מדין הוא בנו של אברהם וכמו יתר בני קטורה התיישב גם הוא בחצי-האי ערב (בצפון-מערב). האזור נקרא כיום בערבית Madyan או Hejaz.

להעמקת ההיכרות עם מדיין מומלץ לקרוא את הספר *The Northern Hegaz* ובמיוחד את נספח IX (עמ' 278), ואת הספר *First Encyclopedia of Islam* (עמוד 104)¹.

האונומסטיקון של אוסביוס² מגדיר את מדיין כך:

Madiam : City of one of the sons of Abraham and Cetura. Located beyond Arabia to the south ... to the east of the Red Sea.

מדיין: "עיר של אחד מבני אברהם וקטורה. ממוקמת מעבר לערביה (מדרום) ... ממזרח לים האדום".

גם יוספוס פלביוס מאשר שמשה ברח אל מדיין, הנמצאת לחוף הים-האדום ונקראת על שמו של מדיין, בן אברהם (קדמוניות היהודים, 2, 11, 1).

האנציקלופדיה הארכיאולוגית מגדירה את מדיין כך:

"מולדת המדיינים היתה בפינה הצפון-מערבית של חצי-האי ערב, בחיג'ז העכשווית, לאורך מפרץ עקבה."

The Midianites' homeland was centered in the northwestern corner of the Arabian Peninsula, in the modern day Hijaz, along the Gulf of Aqaba. The

איור 7: האנציקלופדיה הארכיאולוגית

¹ מידע רב נמצא גם באתר "אם ננעלו" ובאתר "דעת".

² אוסביוס איש קיסריה (265 – 339 לספירה) היה הארכיבישוף של קיסריה ונחשב לאחד מאבות ההיסטוריה הכנסייתית. "האונומסטיקון" הוא רשימה של מקומות הנזכרים בכתבי הקודש ולצידם תיאוריהם.

1.2.5.1 חורב

איור 8: הרי חורב, תמונת הלווין מאתר MapCarta.

ויברח מִשָּׁה מִפְּנֵי פְּרָעָה, וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן (שמות ב). משה נישא לציפורה בת יתרו, כהן מדיין, ורעה את צאן חותנו. וינהג את הצאן אחר המדבר, ויבא אל הר האֱלֹהִים, חֲרֵבָה¹.

חורב הוא רכס במדיין, הנקרא כיום **Jabal Hurab**, ואילו "הר האלהים" הוא הר ספציפי ברכס זה². הר זה נזכר גם בהקשר אחר: בעוד העם חונה לרגלי הר סיני, יתרו בא אל משה: ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה, אל המדבר אשר הוא חנה שם, הר האֱלֹהִים.

יתרו, הנקרא בערבית "הנביא שועיב" (Nabi Shu'ayb), התגורר ב- Hejaz ליד העיירה העכשווית Al-Bad, שם נמצאות מערות קבורה הנקראות **Magha'ir Shu'ayb**. המקום נזכר גם בכתבי תלמי.

1.2.6 מדבר פארן

איור 9: מדבר פארן

עפ"י המקרא, מרבית נדודי יציאת מצרים היו במדבר פארן. להלן יוכח שהוא המדבר הערבי, המשתרע מהמפרץ הפרסי שבמזרח עד למפרץ אילת במערב:

❖ ספר הכוזרי (פרק ב'): והנה המדבר הוא אצל ים-סוף מצפוננו בדרום ארץ ישראל **בתוך מדינת ערב** ושם עשו ישראל כל המסעות, ושם הר סיני **ומדבר פארן**, והמדבר הזה הוא בתוך חלק ערב המדברי הנקרא ערבי וכל המדבר דרומי לארץ ישראל.

והנה המדבר הזה הוא בתוך חלק ערב המדברי הנקרא ערבי וכל המדבר דרומי לארץ ישראל.

Now when this purification, which their leader made, upon the mourning for his sister, as it had now been described, was over, he caused the army to remove, and to march through the wilderness, and through **Arabia**. And when he came to a

איור 10: ציטוט מהספר קדמוניות היהודים

❖ יוספוס פלביוס (קדמוניות היהודים 4, 4) מציין במפורש שבני ישראל נדדו בערב.

❖ האונומסטיקון:

Pharan: a city beyond Arabia ...

❖ פרוקופיוס, בהגדרתו את מדיין, מציין שמדבר פארן הוא המדבר שבערב, וממזרח לים האדום. City Madiam extends beyond the Arabian desert, **formerly Pharan**, to the east of the Red Sea.

❖ מלומדים ערביים קדומים (Makrizi ו- Hamawi , Edrisi) מציינים שמדבר פארן הוא בחצי האי ערב.

❖ ויקיפדיה: "האזור בו נמצאת **מְכָה** נקרא **פארן** ומתייחס למדבר פארן המוזכר בתנ"ך. **המסורות הערביות והמוסלמיות גורסות כי גבולות מדבר פארן הם גבולות החיג'אז** וכי ישמעאל השתקע במקום שבו עומדת **מְכָה** כיום. יאקות אל-חמאווי, הגיאוגרף הסורי מהמאה ה-12 כתב כי פארן היא מילה עברית שהומרה לערבית וכי הוא אחד משמותיה של **מְכָה** המוזכרים בתורה".

¹ הביטוי "אחר המדבר" משמעו "בצידו המערבי של המדבר". ראה את הנספח **מונחים וביטויים גיאוגרפיים**.

² בלשון המקרא המונח "הר" משמש לא רק לציון פיסגה מסויימת אלא גם לציון רכס הרים. למשל "הר שעיר".

❖ מקורות עתיקים רבים מציינים שמדבר פארן נמצא בחצי-האי ערב. למשל: [Origen of Alexandria](#), תיאולוג מהמאה השלישית, שהכיר היטב את חצי האי ערב וערך שם מספר ביקורים, מציין שהעיר פארן נמצאת מול העיר מדין, ממזרח לים האדום.

Origen

The famous Alexandrine theologian is said to have visited the Arabian province three times: around AD 215, in 247 and in 249.²⁵¹ The first time he was invited by the governor; the other two visits were made because of heretical tendencies among the Christians in the province which was to become well known for its heresies. He thus must have had a good idea of conditions in Roman Arabia. In a commentary to Genesis 25, the list of the sons of Qeturah, he says:

From the sons of Khetoura many peoples arose who inhabit the desert of the Troglodytae, *Arabia eudaïmon* and that which stretches past Madianitis, the town Madiam being situated beyond (*hypèr*) *Arabia eudaïmon*, opposite *Pharan* to the east of the Red Sea.²⁵²

איור 11: קטע מהספר The Arabs in antiquity

❖ גם חוקרים ומקורות ספרותיים מאוחרים מסכימים שמדבר פארן נמצא בחצי-האי ערב.

zeroth to the west, and mount Seir to the east. It remains only to observe further, that since we find a city in these parts near the Red sea, called Pharan, it may probably be supposed, that this gave name to the adjacent wilderness of Paran or Pharan.

איור 12: Historical Geography of the Old and New Testament

נוכחנו אם כן שמדבר פארן משתרע על כל חצי-האי ערב¹.

להלן מספר מקומות במדבר פארן הנזכרים במקרא בהקשר ליציאת מצרים:

❖ המקרא קורא למדבר פארן "המדבר" (בהא הידיעה), משום שהוא המדבר הכי גדול באזור. אליו גם מתייחס משה באומרו "ונסע מחרב, ונלקך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא" (דברים, א, 19)².

❖ לאחר מעמד הר סיני: ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני, וישכן הענן במדבר פארן. מכאן שמדבר סיני (והר סיני עצמו) סמוכים למדבר פארן (ושים לב לדברי משה דלעיל).

❖ לאחר שלושה ימי הליכה ללא מנוחה, בני העם התאוננו, ה' נתן להם את השלו, והם נענשו על תאוותם. לכן המקום נקרא "קברות התאוה". משם נסעו לחצרות, אח"כ נסעו משם ואז חנו שוב במדבר פארן, ולכן קברות התאוה וחצרות הם מקומות ספציפיים במדבר פארן (במדבר, יא יב).

❖ המרגלים יוצאים: וישלח אתם משה ממדבר פארן ושבים: אל מדבר פארן, קדשה. לכן קדש בפארן.

¹ לעומת זאת, כיום מקובלת ההנחה שמדבר זה נמצא בנגב הישראלי.

מחקר זה מצא שהנחה זו אינה נתמכת ע"י שום אסמכתא, ונתקבלה אך ורק עפ"י דמיון צלילי לשם "ואדי פיראן". בספרי "הגיאוגרפיה המקראית" מובאות הוכחות רבות לכך שזיהוי זה שגוי מעיקרו.

² פרטים נוספים בנספח מדבריות.

1.2.7 שער

שער הוא צאצא מדור חמישי של נוח: נוח < חם < כנען < חוי < חור¹ < שער. שער וצאצאיו התיישבו באזור הנקרא על שמו "שער", אֵלֶּה בְּנֵי שְׁעִיר הַחֹרִי יִשְׁבֵי הָאֶרֶץ (בראשית לו). מאוחר יותר התיישב באזור זה גם עשו (אחי יעקב).

וילך שְׁעִיר בֶּן חוֹר בֶּן חוֹי בֶּן כְּנַעַן וַיִּמְצֵא בְּקֵעָה נֹגַד הַר פֶּאֶרֶן וַיִּבֶן שָׁם עִיר וַיִּשְׁבּ שָׁם הוּא וּשְׁבֵעָה בְּנָיו וּבֵיתוֹ: וַיִּקְרָא לְעִיר אֲשֶׁר בָּנָה שְׁעִיר עַל שְׁמוֹ הִיא אֶרֶץ שְׁעִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

איור 13: עץ היוחסין של שער עפ"י ספר הישר

גם ספר הישר מתאר את עץ היוחסין של שער ומקום מושבו. הוא גם מציין פרטים טופוגרפיים, המתאימים לממצאי מחקר זה, כפי שיוצגו להלן.

רכס הרי שער (במקרא "הר שער") מתחיל מדרום-מזרח לים המלח ונמשך דרומה אל תוך חצי-האי ערב.

פרופ' קליין, פרופ' גרינץ וחוקרים אחרים מאשרים ש"הר שער" הוא האזור ההררי מדרום-מזרח לים המלח.

1.2.7.1 הרכס הצפוני של הר שער

רכס זה משתרע מדרום-מזרח לים-המלח ועד עקבה. ניתן לחלק אותו לשני אזורים:

האזור שמצפון לעיר Ma'an נהנה ממשקעים סבירים, שבזכותם ניתן להתיישב במקום ולעסוק בחקלאות. לעומת זאת, האזור שמדרום לעיר מעאן הוא מדברי ואינו מיושב. בתקופת המקרא האקלים היה נוח יותר, כך שהיו ממזרח לרכס מספר יישובים, אך אלה ננטשו עם זחילת המדבר צפונה.

אזור הרכס הצפוני מילא תפקיד נכבד בהיסטוריה: לאחר חורבן הבית הראשון האיזור נקרא "הרי גבל", או "טורא דגבלא" וכך גם בגירסה השומרנית. גם יונתן מתרגם את "שער" כ-"גבלא"².

בתקופות מאוחרות יותר קראו לאזור זה Gabalene³.

הערכים אדום ושער מוגדרים באונומסטיקון כך:

Idumaea : Territory of Esau ... Others call it Edom. It is around Petra. Now called the Gebalene.

Seir : Mountain of the land of Edom where Esau dwelled in the region of Gebalene.

הרכס הצפוני אינו ניתן למעבר מצד לצד, עקב המצוקים התלולים הפונים לכיוון הערבה וים-המלח (למעט במקום אחד, פטרה). **עובדה זו חיונית להבנת תוואי המסע בפרט והגיאוגרפיה המקראית בכלל.**

¹ צאצאי חור הם בני העם החורי, שהתגוררו במבנים חצובים בקרקע (Troglydites).

² ראה למשל תרגומו ל: דברים ב' 4, דברים ב' 8. אודות תרגום יונתן ותרגומים אחרים של התנ"ך ראה ויקיפדיה.

³ "ארץ ישראל ושכנותיה" עמ' 179 – 180, "תבואות הארץ" עמ' רמ"ה,

Robinson: "Biblical Researches in Palestine" p. 552, Burckhardt: "Travels" p. 410,

Burton MacDonald: "East Of The Jordan".

1.2.7.2 הרכס הדרומי של הר שעיר

איור 15: הר שעיר במובנו הרחב

Where was Mount **Seir**? Bible dictionaries and commentaries are rather vague on this, usually saying that Mount **Seir** may be on the east or the west of the Arabah. However, Musil has made a detailed study from both biblical and Arabic sources, and he concludes that Mount **Seir** was a mountain range now called as-Sera, which rises close to modern Petra, on the east of the Arabah in Edom/**Seir**, and then extends southeast (see map 19.1, pg. 316).

The British explorer Philby says that Mount **Seir** is the modern Mount Shara range, and from his map it is clear that this is the same as Musil's Sera range (note the similarity of the consonants in **Seir**, *Sera*, and *Shara*). The Arabic expert St. John Armitage also tells me that ash-Shara is ancient Mount **Seir**.

איור 16: הספר של Humphreys

On the top of this broad mountain range are two narrow ridges: one, of Archean granite with veins of basalt and porphyry, beginning at a point not far west of Petra and extending far south along the eastern edge of the Gulf of 'Aqabah and the Red Sea; the other, a narrow ridge of Nubian limestone which begins near the south end of the Dead Sea and runs south as far as Madain Saliḥ and Madīnah, and even beyond. These two ridges lie close to each other and form the crescent of mountains and peaks which encircle Petra.

איור 17: ספרו של Livingston Robinson

MIDIAN

Mount Seir extends along the length of the Red Sea and includes the area known as Hedjaz. The mountainous chain of volcanic formations stretches along the western border of the plateau called the Arabian Desert, and constitutes a barrier opposite the depression which composes the bed of the Red Sea. When it is said that the tribes of Israel "turned and took our journey into the wilderness by way of the Red Sea [Yam Suf]" or that they "compassed Mount Seir many days" (Deuteronomy 2:1) it means just what is said, that they went southward along the mountainous chain not far from the shore of the Red Sea in the region of Hedjaz. It is difficult to understand why the historians and Bible exegetes agreed that the decades of wandering of the tribes were confined to a very small area which may be crossed in one week or two.

איור 18: מאמרו של עימנאל וליקובסקי

רכס זה של "הר שעיר" משתרע מאילת הרחק דרומה: הוא כולל את רכס A-Sha'ra שממזרח למפרץ אילת, את רכס הרי חורב ושאר הרי מדיין וממשיך לאורך הים האדום עד מחוז Asir שבדרום ערב הסעודית. רוב ההרים עשויים מגרניט ואבן חול. במרכז הרכס יש מספר הרי געש כבויים, מהם נשלחות "זרועות" של שפכי לבה ענקיים (ח'אראת), שאורכם עד 250 ק"מ. היסטוריונים קדומים וחוקרים מאוחרים מסכימים שאלה מימדיו ומיקומו של "הר שעיר". מוסיל, בספרו "The northern Hegaz", מקדיש נספח שלם להוכחת היקפו של "הר שעיר". לדבריו, שם הרכס נגזר מזהות האוכלוסיה שישבה שם, דהיינו צאצאי שעיר, שהתפרשו לאורך הרכס. שעיר היה בן העם החורי שהיו שוכני מערות (Troglodytes) והאיזור כולו נקרא Troglodytis (ארץ שוכני המערות).

ספרו של Humphreys מצטט מס' חוקרים וביניהם:

Musil: "הר שעיר מתחיל מאזור פטרה, ממזרח לערבה וממשיך דרומה".

Philby: "הר שעיר נקרא כיום Mount Shara, ומהמפה שלו ברור שדעתו כדעת Musil. כך גם דעתו של John Armitage".

החוקר Livingston Robinson כותב:

הר שעיר נחלק לשני רכסים. האחד, גרניטי, מתחיל ליד פטרה וממשיך דרומה עד מפרץ עקבה. הרכס השני, מתחיל גם הוא באזור פטרה, ונמשך דרומה עד העיר Madain Saleh, העיר מדינה ואף הלאה.

החוקר עימנאל וליקובסקי מציין במאמרו¹:

"הר שעיר נמשך לאורך הים האדום וכולל את אזור חיג'ז... שרשרת הרי הגעש נמתחת ממערב למדבר הערבי..."

להלן מס' אזכורים של "שעיר" ו- "הר שעיר" במקרא, שיסייעו לנו לתחם את הר שעיר:

- ❖ כדרלעמר כבש את עשתרות קרניים, הם [ham] ו-שוה קרייתים, ובדרכו דרומה הכה את החרי בְּהַרְרָם שְׁעִיר עַד אֵיל פֶּאֶרְן אֲשֶׁר עַל הַמְּדַבָּר. מכאן ששעיר ממזרח לירדן וסמוך לאיל פארן.
  - ❖ אחד עֶשֶׂר יוֹם מֵחֶרֶב דָּרַךְ הָרָה שְׁעִיר עַד קִדְשׁ בְּרִנְעָה. מכאן שלפחות חלק מהר שעיר משתרע בין חורב לקדש ברנע.
  - ❖ מרד המרגלים התחולל בקדש, ואז חלק מבני ישראל ניסו להעפיל אל הארץ בניגוד לציווי ה'. הם הוכו ע"י האמורים שרדפו אותם בשעיר עד חורמה¹. מכאן שקדש וחורמה נמצאים בשעיר.
- שאר העם פנו אל מדבר פארן: וַנִּפְּן וַנִּסַּע הַמְּדַבָּרָה דָּרַךְ יָם-סוּף כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֵלַי, וַנִּסַּב אֶת הָרָה שְׁעִיר יָמִים רַבִּים (דברים ב). בהמשך נראה שהם נדדו 38 שנים ברחבי הרכס הדרומי של שעיר.

1.2.8 אדום

עשו (אחיו של יעקב), הנקרא במקרא גם "אדום"², העניק את שמו ל"שדה אדום"³ שבשעיר, שם התיישב.

איור 19: הרי אדום

בהתחלה היו יחסים טובים בין עשו לבין צאצאי שעיר: עשו נישא לנינתו של שעיר ונתן את בנותיו לאנשי שעיר. לימים, בני עשו השמידו את בני שעיר וישבו במקומם⁴. הם הקימו בשעיר את ממלכתם ובירתה בוצרה, המזכרת גם באונומסטיקון (בערך Bosor⁵).

אדום מילאה תפקיד מכריע בהשתלשלות עלילת יציאת מצרים, כפי שיתברר להלן.

¹ וַיִּרְדְּפוּ אֹתְכֶם, כְּאֲשֶׁר תַּעֲשִׂינָה הַדְּבָרִים, וַיִּכְתּוּ אֹתְכֶם בְּשְׁעִיר עַד חֶרְמָה (דברים א)

² וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב: הַלְעִיטִנִי נָא מִן הָאֲדָם הָאֲדָם הַזֶּה, כִּי עֵיף אֲנִכִּי. עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדוּם (בראשית כה)

³ וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לִפְנֵי אֵל עֵשָׂו אָחִיו, אֲרָצָה שְׁעִיר שְׂדֵה אֲדוּם (בראשית לב)

⁴ וּבְשְׁעִיר יָשְׁבוּ הַחֵרְמִים לִפְנֵים, וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיִּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם, וַיִּשְׁבוּ תַּחְתָּם (דברים ב).

ראה גם ספר הישר וספר יוסיפון.

⁵ **Bosor** : ... city of Esau, now in the hills of Idumea ...

1.2.9 מואב ועמון

איור 20: אחד מקניוני מואב

לאחר מהפכת סדום ועמורה: *ויַעַל לוֹט מִצּוּעַר וַיֵּשֶׁב בְּהַר וְשְׁתֵי בָנָתָיו עִמּוֹ, כִּי יָרָא לְשִׁבְתְּ בְּצוּעַר, וַיֵּשֶׁב בְּמַעְרָה הוּא וְשְׁתֵי בָנָתָיו. וְתַאֲמַר הַבְּכִירָה אֶל הַצְּעִירָה אֲבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בְּאַרְצָ לְבֹא עֲלֵינוּ... וְתִהְיֶינָּה שְׁתֵּי בָנֹת לוֹט מֵאֲבִיהֶן. וְתֵלֵד הַבְּכִירָה בֶן וְתִקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אָבִי מוֹאָב עַד הַיּוֹם. וְהַצְּעִירָה גַם הוּא יֵלְדָה בֶן וְתִקְרָא שְׁמוֹ בֶן עַמִּי הוּא אָבִי בְנֵי עַמּוֹן עַד הַיּוֹם (בראשית יט).*

בניו של לוט, מואב ובן-עמי, התיישבו בצידו המזרחי של ים המלח. יחדיו הם שלטו בכל השטח שמנחל יבוק בצפון ועד אדום בדרום: ממלכת עמון התרכזה בקרבת רבת-עמון דהיום וממלכת מואב השתרעה בכל שאר השטח. אח"כ, אך לפני שהתרחשה יציאת מצרים, סיחון האמורי כבש את צפון מואב: מנחל יבוק ועד נחל ארנון, כך שנחל ארנון הפך להיות הגבול שבין מואב ובין האמורי. אנו יודעים שמואב גבלה את אדום מצפון וממזרח, ושצורת השטח של מואב היתה כצורת האות דלת (ד).

בזאת תמה ההיכרות עם זירת האירועים.

מכאן ואילך יוצגו ויידונו המקומות הספציפיים לאורך תוואי המסע, ממצרים ועד הכניסה ארצה.
